

NIEUWSBRIEF

EDITIE OKTOBER 2021

REWILDING DE VELUWE

Met het project Rewilding de Veluwe werkt ARK aan een wilder en natuurrijker Veluwe. Wat daarvoor nodig is? Talloze hekken en andere obstakels voor wilde dieren verdwijnen, zodat zij vrij kunnen rondtrekken door aaneengesloten natuurgebieden. Dood hout en dode dieren mogen in de natuur achterblijven, zodat de verarmde Veluwse bodem weer voldoende voedingsstoffen krijgt en de natuurlijke rijkdom in de bossen met sprongen vooruitgaat. En last but not least: we werken aan meer natuur door met boeren nieuwe verdienmodellen uit te werken, waarbij boerenland teruggegeven wordt aan de natuur.

In Rewilding de Veluwe werkt ARK samen met de gemeente Arnhem, het Rijksvastgoedbedrijf, Natuurmonumenten, provincie Gelderland, Natuurcentrum Arnhem en andere partners. Rewilding de Veluwe wordt mede mogelijk gemaakt door de deelnemers van de Postcodeloterij.

Foto: Esther Linnartz

NIEUW: NIEUWSBRIEF REWILDING DE VELUWE

Dit is de eerste editie van onze nieuwsbrief. Hiermee houden we betrokkenen, omwonenden, partners en andere belangstellenden op de hoogte over de ontwikkelingen in het project 'Rewilding de Veluwe'. Wilt u zich aanmelden voor deze nieuwsbrief? Stuur dan een e-mail naar info@ark.eu met in de onderwerpregel 'Aanmelden nieuwsbrief Veluwe'.

Foto: Leo Linnartz

Met 'Rewilding de Veluwe' willen we een nieuw perspectief voor de Veluwe bieden

Wat is Rewilding de Veluwe?

De meeste Nederlanders kennen de Veluwe, met zijn edelherten, wilde zwijnen, heidevelden en bossen als hét natuurgebied van Nederland. Maar door verzuring en stikstofneerslag gaat het op veel plekken op de Veluwe niet goed. Grote stukken bos kwijnen weg en van sommige diersoorten zoals vogels en vlinders is meer dan 70 procent verdwenen. Op de 1.600 hectare grote enclave Schaarsbergen-Kemperheide-Deelen boven Arnhem werken we aan pilots met een nieuw perspectief voor de Veluwe.

Deze enclave bestaat uit productiebos, militaire terreinen, landbouwgronden, landgoederen en recreatieterreinen.

Met 'Rewilding de Veluwe' willen we een nieuw perspectief voor de Veluwe bieden door het proces van constante verarming en ver-

droging te stoppen en de natuurlijke dynamiek weer op gang te brengen.

Vitaal bos vol leven

Dankzij een bijdrage van de Nationale Postcode Loterij kon het project 'Rewilding de Veluwe' opgestart worden. Samen met

gemeente Arnhem, provincie Gelderland, Rijksvastgoedbedrijf en vele andere partijen, willen we het landgebruik in het gebied verduurzamen. Kwijnend monotoon naaldbos gaan we omvormen naar vitaal bos vol leven.

Ecologische verbinding

Natuurgebieden worden aaneengesloten en we proberen de belangrijke ecologische verbinding tussen Planken Wambuis in het zuidwesten en de Veluwezoom in het oosten dichterbij te brengen. Vele planten en dieren zullen daarvan gaan profiteren en de Veluwe krijgt er een prachtig wild natuurgebied bij. ■

Foto: Leo Linnartz

Foto: Karsten Reiniers

Foto: Twan Teunissen

EEN CULTUREEL LANDSCHAP

Kemperheide: het domein van de Gele Rijders

ARK werkt aan rijke natuur, maar gaat daarbij niet voorbij aan de rijke historie van het gebied'. Oostelijk van de Kemperberg werden vanaf de jaren '30 van de 19e eeuw aan weerszijden van de Koningsweg ontginningslandgoederen gesticht met daarop boerderijen. In een strook van circa 850 meter ten noorden van de Koningsweg vonden de ontginningen plaats.

De schrale grond bleek ongeschikt om te boeren en al gauw werd de bosbouw dominant. Er verscheen een net van onverharde, elkaar rechthoekig kruisende boslanen.

Militair oefenterrein

Door de tegenvallende resultaten van de ontginning werd nóg een bestemming voor de Kemperheide gevonden: een belangrijk deel van het terrein werd ingericht als militair oefenterrein, met schietbanen en artillerieveld. De Kemperheide en Arnheemsche Heide waren al in de eerste helft van de 19e eeuw in

gebruik als oefenterreinen van het Nederlandse leger, onder meer voor de mobiele artillerie van de Gele Rijders. Eén van de zandpaden op de heide werd zelfs naar hen genoemd: de Rijdersweg. In de tweede helft van de vorige

eeuw volgden de infanterie en de artillerie, waarvoor op de Kemperheide onder meer een serie oost-west gerichte schietbanen werd aangelegd en aan de grens met de ontginningen een wachthuis en een schiet-schijvenloods. ■

Ontdekkingsreiziger Hans Jungerius werkt aan een reisgids voor het militaire landschap ten noorden van Arnhem. Onder de titel 'Verboden Landschap' verschijnt dit boek in december.

Door hun berenmutsen, de paarden en het lege landschap lijkt het een kozakkenregiment op de steppe. Maar het zijn de mannen van de rijdende veldartillerie - De Gele Rijders - op de Kemperheide iets ten noorden van de Koningsweg. De bosrand in de verte is het Deelensche Start, nu onderdeel van De Hoge Veluwe en destijds één van de weinige bossen in de wijde omgeving. Links in beeld staat een auto: ondanks de archaische sfeer dateert de foto uit de jaren twintig. | Foto: Gelders Archief

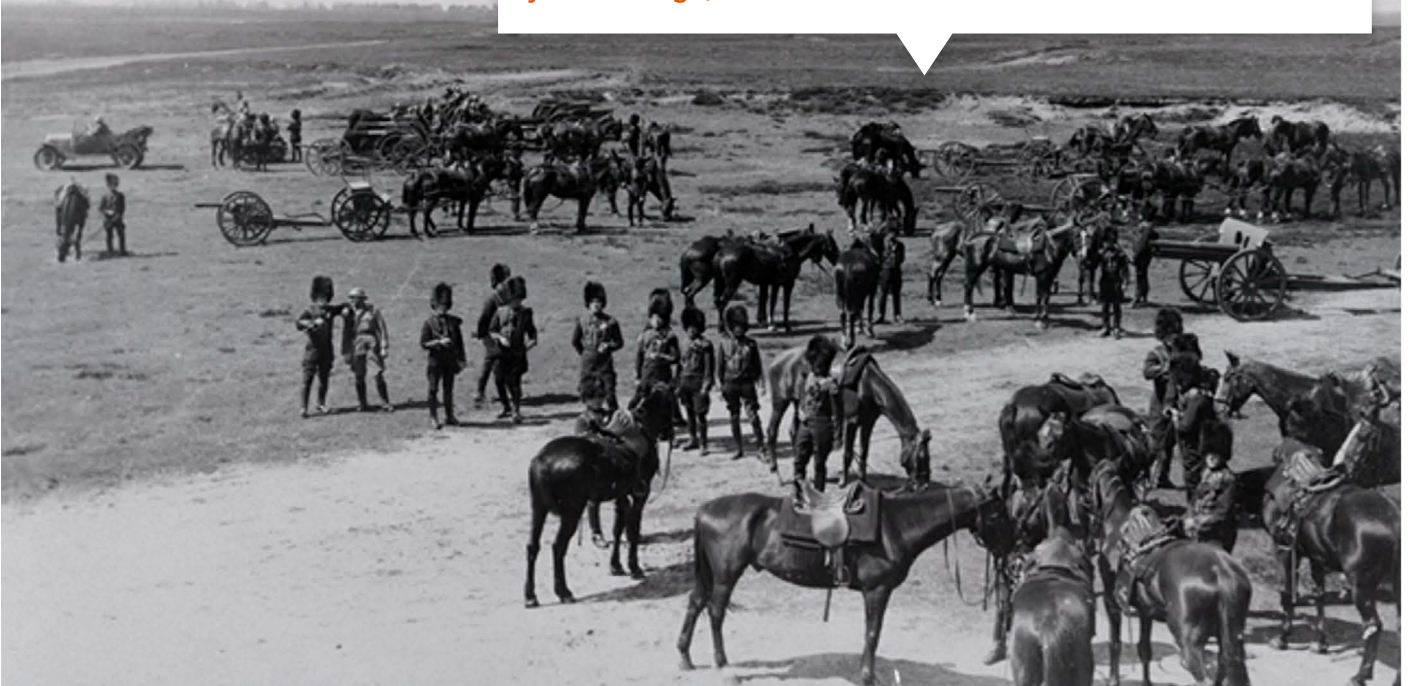

Foto: Erlend Haarberg

SOORT IN BEELD

Zwarte specht

In ons werkgebied Schaarsbergen-Kemperheide-Deelen is de zwarte specht een schaarse broedvogel. Maar met de verbetering van de kwaliteit van het bos zal ook het aantal zwarte spechten in het gebied toenemen. Hopelijk kunnen we deze zwarte eminentie dan op veel meer plekken zien.

Een van de meest indrukwekkende vogels die je op de Veluwe kunt tegenkomen is de zwarte specht (*Dryocopus martius*).

Grootste specht van Europa

De zwarte specht is de grootste specht van Europa en bijna drie keer zo groot als de bekende grote bonte specht. Sommige exemplaren zijn bijna zestig centimeter groot. Met zijn zwarte veren kun je een zwarte specht in de vlucht gemakkelijk aanzien voor een kraai. Maar zie je hem vastgeklemd aan een boomstam hangen dan is meteen duidelijk dat je met een specht van doen

hebt. Bovendien heeft ie boven op zijn kop markante rode veren. Ook opvallend is de ver dragende klagelijke roep “kli-èèèhh”. De zwarte specht voelt zich het meest thuis in bossen met grote bomen waarin hij zijn nest kan

Het lijkt een beetje alsof de vogel hoog en hysterisch lacht

maken. Hier jaagt hij op mieren, kevers en keverlarven, die hij uithakt uit boomstammen. Elk jaar hakt de het dier een nieuwe nest-

- Grootste specht van Europa, tot 60 cm
- Voelt zich het meest thuis in bossen met grote bomen
- De nesten zitten hoog in een boom, tussen de 7 en 20 m boven de grond

holte uit. Oude nesten worden in gebruik genomen door allerlei andere vogels en zoogdieren, waardoor de zwarte specht een beetje de huisvester van het bos is. Hoewel het een forse vogel is, hebben veel mensen deze prachtvogel nog nooit gezien. Dat komt omdat het een zeer schuwe vogel is. Hij verbergt zich achter een boomstam zodra er mensen in de buurt komen.

Kui ... kui-kui-kui

Toch is er een gemakkelijke manier om zwarte spechten te vinden. Leer [het geluid](#) herkennen en je hoort ‘m opeens in het bos. >

Voor en tijdens het broedseizoen laat de zwarte specht regelmatig een hoog, metaalachtig kui ... kui-kui-kui horen. Het ezelsbruggetje: het lijkt een beetje alsof de vogel hoog en hysterisch

lacht. Het geluid draagt kilometers ver. De nesten van de zwarte specht zitten hoog in een boom, tussen de zeven en soms wel twintig meter boven de grond. Het nest is herkenbaar aan een

groot (dertien centimeter hoog en acht centimeter breed) en ovaal nestgat. Zoek vooral in dikke beuken, want dat zijn de bomen waarin de zwarte specht het liefst een nest hakt. ■

Een boost voor het bos

Op de Veluwe ten noorden van Arnhem staat veel zogenaamd 'productiebos'. De bomen zijn er ooit aangeplant voor de houtoogst. Zo'n productiebos herken je aan de grote percelen met symmetrische rijen bomen. Bomen in zo'n perceel hebben vaak dezelfde lengte, terwijl verschil in structuur juist belangrijk is voor bos. En juist de eentonigheid van boomsoorten, maakt bossen kwetsbaar voor plaagdieren als de letterzetter.

Geholpen door de vier V's – verzuring, verdroging, versnippering en vermesting – leggen talloze bomen ook daadwerkelijk het loodje. Ook de bosbodems in zo'n productiebos zijn vaak uitgeput.

Natuurlijke rijkdom laag

Waar een handvol bladeren in een vitaal bos vol zit met insecten, wormen en ander leven, is er in deze uitgemergelde bodem nauwelijks een springstaart of pissebed te vinden. In grote delen

van die productiebossen is de natuurlijke rijkdom dan ook laag. Dat kan gelukkig heel anders.

Tot leven wekken

Samen met de gemeente Arnhem willen we bos en bodem weer tot leven wekken. Hoe pakken we dat aan? Liefst blijven dood hout en dode dieren achter in het gebied.

Dode dieren vormen een rijk gevulde dis voor andere dieren (zie dooddoetlevens.nl) en in en om dode bomen vinden ook

honderden schimmelsoorten, kevers, vogels en andere soorten een plek. Ook is belangrijk welke boomsoorten er groeien. Nu staan er veel uitheemse bomen die met hun bladeren of naalden de verzuring van de bodem versnellen. Op zo'n naaldentapijt

Dode dieren vormen een rijk gevulde dis voor andere dieren

leeft vaak niets. In het geval we nieuwe bomen aanplanten, kiezen we voor boomsoorten die hier van oudsher passen en waarvan het blad de bodem juist verrijkt. Denk bijvoorbeeld aan winterlinde, zoete kers, Gelderse roos en ratelpopulier. ➤

Mest en dood hout

Samen met de mest van grazers als het edelhert en de mineralen van het dood hout en de dode dieren, komt zo de opbouw van een rijkere, levende bodem weer op gang. En op zo'n bodem kan ook weer een vitaal bos groeien. Een parkachtig bos met veel open plekken en leven. Vol vogels, vlin- ders en talloze andere insecten. ■

Dood hout betekent een keten van leven. Voor zwammen en talloze insecten en vogels. | Foto: Leo Linnartz

Met de kids het veld in

Met je neus op de bast van een boom. Hoe ruikt het? Hoe voelt dat? Wat leeft daar? Op zoek gaan naar hele jonge boompjes. Groeien die hier vanzelf? Wordt er aan gegeten? Of kennen ze trucjes om juist niet gegeten te worden? Dierensporen zoeken! Of heel stil zitten op een plekje en de natuur op je laten inwerken.

Met deze en tal van andere beleef- en ontdekopdrachten nodigen ARK en Natuurcentrum Arnhem de komende vier jaar de groepen 7 en 8 van Arnhemse scholen uit om de bossen te beleven. Eind september draaiden we een pilot met drie groepen en vanaf 2022 kunnen 30 groepen per jaar met de ervaren begeleiders van het Natuurcentrum mee het bos in.

We vinden het superbelangrijk om juist bij de gebruikers en beslissers van de toekomst het vonkje voor wilde, zelfredzame natuur over te laten slaan.

Wat is bos eigenlijk?

Om goed voorbereid op pad te gaan krijgen de kinderen eerst een les in de klas. Want wat is bos eigenlijk? Wat leeft er? Waarom

Sinds 1993 nam ARK in haar voorbeeldgebieden al meer dan 100.000 kinderen én 20.000 begeleidende volwassenen mee de natuur in, om vlakbij huis de ontwikkeling van wilde, spannende natuur te volgen.

zijn bossen belangrijk? Welke rol spelen ze in wat mensen en dieren nodig hebben? En wie weet welke spannende soorten er de laatste jaren bij zijn gekomen in het bos? Grote en kleine onderwerpen die we begrijpelijk en beleefbaar maken.

Ruiger en natuurlijker

Dat de Veluwe steeds ruiger en natuurlijker wordt, staat als een paal boven water. Het aantal raven op de zuidelijke Veluwe groeit en ook wordt regelmatig een lammergier gespot. Een andere nieuwkomer is natuurlijk de wolf die af en toe door de Arnhemse bossen trekt. Bossen die we overigens samen met de gemeente gaan aanpakken zodat ze weer vol natuurlijk leven stromen. Precies dát willen we kinderen laten zien en ervaren. Want, hoe wild kan het worden? ■

Foto: Susanne Reuling, Natuurcentrum Arnhem

Volg de ontwikkeling van wilde, spannende natuur

Foto: Lynn Groen

'Geweldig om aan een wilder en natuurrijker Veluwe te werken'

INTERVIEW PROJECTLEIDER MARIEKE REISINGER

Marieke Reisinger werkt bij ARK Natuurontwikkeling en is projectleider van Rewilding de Veluwe. 'De champagneturken hebben wel geknald, ja, toen de Nationale Postcode Loterij ons begin dit jaar belde dat ze het projectvoorstel financieel gingen ondersteunen. Dankzij de Postcode Loterij konden we in 2021 van start met dit project. Een uitgelezen kans om de natuur op de Veluwe leven in te blazen.'

Rewilding de Veluwe is een divers en complex project. Hoe gaan jullie dat aanpakken?

'Ja, het is zeker complex, maar ook een geweldige uitdaging. Na het goede nieuws van de Postcode Loterij was het daarom meteen alle hens aan dek om een projectteam samen te stellen. Toen dat eind april rond was zijn we in volle vaart uit de startblokken geschoten. Althans, voor zover dat kan in zo'n breed project. We hebben de projectbeschrijving namelijk bewust niet in beton gegoten. In de driehoek Arnhem - Schaarsbergen - Deelen speelt al een enorm aantal opgaven en uitvoeringsplannen van een even groot aantal grondeigenaren, -beheerders en andere belanghebbenden. Voor je het weet zit je tegen andere trajecten in te werken of loop je vast in een moeras van overleggen. Daar heeft die zwarte specht, wolf of raaf natuurlijk helemaal niets aan. Daarom nemen we goed de tijd om met al die partijen in het gebied te spreken. Vind ik soms best moeilijk hoor, want ARK is nogal van het direct aanpakken. Ik zou liefst morgen aan het uitvoeren gaan en zo snel mogelijk resultaat boeken. Maar zo werkt het nu eenmaal niet.'

Kun je nog eens kort uitleggen wat jullie met het project willen bereiken?

'Jazeker. Heel kort samengevat: We willen de Veluwe weer wild en natuurrijk maken. Ten eerste willen we zoveel mogelijk hekken en andere obstakels voor wild uit de weg ruimen. Verbindingen tussen gebieden zijn namelijk broodnodig om de natuur op de Veluwe weer leven in te blazen. Maar zijn ook letterlijk van levensbelang voor reeën, herten én automobilisten. Ons team heeft een knelpuntenanalyse gemaakt om al die hekken, wegen en oversteekplekken op een rij te zetten. We staan op het punt om samen met de gemeente Arnhem een overkoepelend plan te maken waarin we die knelpunten stuk voor stuk aanpakken, ook in samenwerking met de provincie. Dat vergt voor sommige knelpunten ongetwijfeld een lange adem, maar die hebben we!'

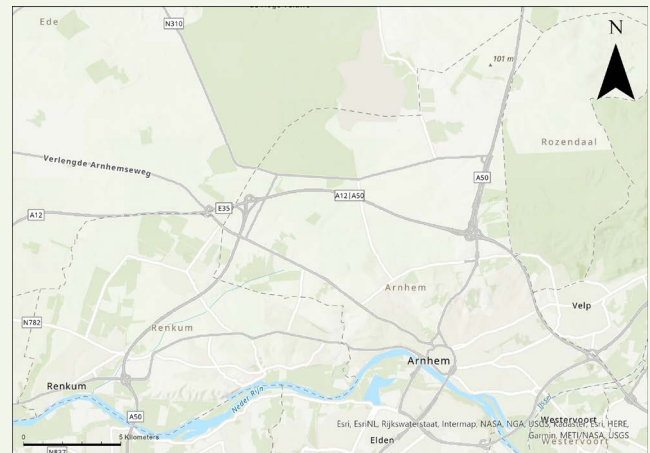
De tweede pijler zijn gezonde en vitale bossen. Het gebied waar we werken bestaat voor ruim driekwart uit bos. Die bossen zijn vrijwel allemaal van de gemeente Arnhem. Samen met de gemeente >

gaan we deze oude productiebossen weer leven in blazen. De bossen zijn lang geleden geplant met het doel houtoogst. Talloze nette rijen bomen zijn aan-geplant, zodat ze efficiënt geoogst kunnen worden. Maar er leeft maar weinig in zo'n monotoon productiebos. Daar valt enorme natuurwinst te boeken! De gemeente doet zelf al heel veel mooie dingen op dat vlak en ARK wil dat proces versnellen. Daar hebben we de kennis en nu ook de financiële middelen voor in huis. Mogelijk gaan we dit jaar nog de bosgebieden Rijk der Heide en Kemperheide aanpakken.'

'De derde pijler onder Rewilding de Veluwe is de toekomst van het agrarische landgebruik in het gebied. De gemeente werkt met de pachtende agrarische bedrijven toe naar een manier van boeren die minder druk legt op de natuur. Wij gaan – in samenspraak met Arnhem en met de provincie, maar natuurlijk vooral met de boeren-families zelf – in gesprek over bedrijfsmodellen die passen bij het teruggeven van landbouwgrond aan de natuur. Voorop staat dat er voor de huidige agrariërs een goede boterham te verdienen moet zijn!'

Julie zijn de eerste maanden dus vooral bezig geweest met het project op poten te zetten. Of zijn er ook al concrete stappen gezet?

'Jazeker, dat maakt dit project zo leuk. Veel onderwerpen gaan over de lange termijn en de lange adem, maar gelukkig zijn er ook onderdelen waar we direct mee aan de slag kunnen zoals een geweldig educatie-programma. In september hebben we bijvoorbeeld proefgedraaid met drie Arnhemse schoolklassen. Samen met Natuurcentrum Arnhem nemen we leerlingen uit de groepen 7 en 8 van Arnhemse basis-

Het werkgebied waar ARK op dit moment kansen voor rewilding verkent.

scholen mee naar Koningsheide om ze daar onder te dompelen in de wereld van bossen. Het is altijd een feest om met kinderen de natuur in te gaan. Ze kijken en beleven zó anders. De komende drie jaar kunnen we jaarlijks 30 groepen meenemen. Maar we zijn ook al gestart met het project Dood doet Leven. Daarbij blijven dode dieren liggen in het bos, omdat daar weer honderden andere soorten van kunnen eten en ze een enorme verrijking zijn voor de verarmde bodem van de Veluwe. Binnen no time verschenen er zeldzame raven op een Dood doet Leven-plek. Zo gaaf! Het laat zien dat de natuur zijn kansen pakt als ze de ruimte krijgt. Daar doen we het voor. Verder zijn we met bewoners van Buitenplaats Koningsweg in gesprek over een project rond de waarde van dood hout, ook super spannend. Ach we hebben nog heel veel mooie plannen. Daarom hebben we ook deze nieuwsbrief opgezet, om geïnteresseerden in Rewilding de Veluwe regelmatig bij te praten. En we willen de energie vasthouden. We krijgen zoveel positieve reacties in het gebied en daarbuiten, dat is echt geweldig om te merken.' ■

Dood doet Leven op de Koningsheide

In de natuur brengt de dood van een groot dier nieuw leven. Zo is het ook op de Koningsheide, waar we samen met de gemeente Arnhem een plek realiseerden waar de faunabeheerder aangereden wilde dieren neerlegt. Talrijke diersoorten – van aaskevers, tot buizerds en van vossen tot raven – profiteren van deze rijk gevulde dis. Alles gaat op, ➔

Foto: Susanne Reuling, Natuurcentrum Arnhem

tot en met de haren en botten aan toe. De eerste fungeren als bekleding in nestjes, de laatste bieden kalk aan bijvoorbeeld muizen, maar ook herten en reeën. Aan kalk is op de verarmde en verzuurde Veluwe immers een schreeuwend tekort.

Big brother

We installeerden een wildcamera bij de kadaverplek om te zien welke gasten aan tafel schuiven. Vlak nadat één van de eerste verkeersslachtoffers werd neergelegd, verscheen een oude bekende in beeld: een gezenderde jonge raaf. Deze raaf maakt deel uit van een onderzoeksproject waaraan ARK met vele andere partijen werkt. Rugzakjes met GPS sturen gegevens door waarmee we kunnen achterhalen waar de jonge raven verblijven, wat hun foerageergedrag is en ook of ze profiteren van de Veluwse

wolven. Dit laatste maakt het extra spannend. Wolven zorgen immers jaarrond voor aas in de vorm van gedode hoefdieren. Ze maken het bovendien toegankelijk door de gedode dieren te openen. Tafeltje-dekje voor soorten die anders minder snel aan eten toekomen, omdat ze niet zo'n handige snavel of scherpe tanden hebben. Meer over dit onderzoek leest u [hier](#).

Little brother

Tijdens de veldlessen die we met Natuurcentrum Arnhem organiseren (zie elders in deze nieuwsbrief) bezoeken kinderen de Dood doet Leven plek. Ze bekijken het geheugenkaartje van de wildcamera om te zien welke kleine en grote aaseters langs kwamen en we vertellen over de natuur van dode dieren en het belang van complete kringlopen. ■

WEET ONS TE VINDEN!

Heeft u vragen, opmerkingen of suggesties?

Mail ze naar projectleider marieke.reisinger@ark.eu.

Wilt u deze nieuwsbrief ook ontvangen? Stuur dan een mail onder vermelding van 'Aanmelden nieuwsbrief Veluwe' naar info@ark.eu.

Wilt u zich afmelden? Dat kan eveneens via een mail naar info@ark.eu onder vermelding van 'Afmelden nieuwsbrief Veluwe'.

Het project Rewilding de Veluwe wordt mede mogelijk gemaakt dankzij de deelnemers van de Nationale Postcode Loterij. **Hartelijk dank!**

